

ДАВНЯ ЯПОНСЬКА МІФОЛОГІЯ ЯК ОСНОВА МЕНТАЛІТЕТУ НАЦІЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ

Досліджуються особливості початкового етапу формування давньої японської міфології. Виділяються головні міфологічні уявлення, на основі яких у подальшому формувались складові політичної свідомості суспільства та специфічні риси менталітету, образ імператора і влади, взаємовідносини між владою і суспільством. Встановлюється залежність міфологічних сюжетів від політичної стратегії влади.

Ключові слова: давній міф, богиня Аматерасу, імператор, політична свідомість, політична стратегія, менталітет, імператор.

Топалова С.А.

ДРЕВНЯЯ ЯПОНСКАЯ МИФОЛОГИЯ КАК ОСНОВА МЕНТАЛИТЕТА НАЦИИ И ПОЛИТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ

Исследуются особенности начального этапа формирования древней японской мифологии. Выделяются главные мифологические представления, на основе которых в дальнейшем формировались составляющие политического сознания общества и специфические черты менталитета, образ императора и власти, взаимоотношения между властью и обществом. Устанавливается зависимость мифологических сюжетов от политической стратегии власти.

Ключевые слова: древний миф, богиня Аматерасу, император, политическое сознание, политическая стратегия, менталитет.

Topalova S.

ANCIENT JAPANESE MYTHOLOGY AS A BASIS FOR THE MENTALITY OF THE NATION AND OF THE POLITICAL SYSTEM

Investigated the features of the initial stage of the formation of the ancient Japanese mythology. Highlighted the major mythological ideas, based on which further formed part of the political consciousness of the society and the specific features of the mentality, the image of the emperor and the power, relationship between government and society. Determined the dependence of mythological subjects from the political strategy of power.

Key words: ancient myth, the goddess Amaterasu, the emperor, political consciousness, political strategy, mentality.

Сучасні дослідники політичного міфу акцентують увагу на його негативній ролі й наслідках. Міф розглядається у якості засобу маніпулювання масовою політичною свідомістю й забезпечення контролю над нею, засобу досягнення короткострокових завдань під час політичних кампаній, зокрема виборів та ін. Лише у деяких роботах обґрунтовуються позитивні аспекти міфу як засобу консолідації суспільства та мобілізації для досягнення суспільно важливої мети. Дослідження історії становлення державності в Японії та ролі релігійно-політичного міфу на кожному з

етапів дає підстави для висновку про його визначальну й позитивну багатовікову політичну місію, наслідком реалізації якої стало формування унікальної нації та держави. Сучасна політична система також демонструє первинність і конструктивність міфологічного як на рівні політичних інститутів, так і на рівні політичної свідомості суспільства. Це визначає актуальність дослідження тих умов і факторів, за яких роль політичного міфу може бути суспільно-інтегративною та політико-стратегічною.

Дослідження початкового етапу становлення політичного міфу, виявлення передумов, закладених на цьому етапі, завдяки яким міф набув характеру далекоглядної політичної стратегії держави щодо

формування образу влади у свідомості суспільства та відповідної системи взаємовідносин між владою і суспільством є метою цієї статті.

Дослідженню японської міфології та її ролі у становленні тенноїзму, формуванні менталітету нації і політичної системи присвятили свої роботи С. Маркар'ян, Л. Гришелева, І. Латишев, В. Горегляд, М. Григор'єв, Н. Конрад, А. Мещеряков, Дж. Сенсом та ін.

Японська міфологія, на відміну від давньогрецької чи слов'янської дійшла до нашого часу не у вигляді розповідей про життя богів і героїв, героїчних поем чи билинних сказань, які стали результатом народної творчості чи творінням поетів. Головною відмінною рисою є те, що міфи були зібрані і записані за замовленням держави із чітко визначеною політичною метою. Це визначило як ключову сюжетну міфологічну лінію, так і характер інтерпретації міфологічних оповідей, у яких неодмінно був присутній політичний контекст. Дослідник японської міфології А. Мещеряков зазначає, що головним засобом формування загальнодержавної версії міфу було встановлення родинних зв'язків між богами, які належать до різних традицій, а той „японський міф”, який дійшов до нашого часу є продуктом вольової діяльності правлячої еліти [1].

Японська міфологія є складною сукупністю кількох релігійно-міфологічних систем: синтоїзму, буддизму, пізньої народної міфології, що виникла на основі попередніх із доповненням елементами конфуціанства та даосизму. Найдавніший пласт японської культури, на підґрунті якого формувались міфи, представлений сказаннями, у яких відображені реальні історичні події. Для нашого дослідження вони цікаві тим, що вже у них присутні ідеї створення централізованої держави, утвердження на островах одноосібної влади вождя – тенно. У розповідях про завойовницькі походи та боротьбу племені Ямато з іншими племенами зустрічаємо описання культу тенно. Саме ці „першоджерела” лягли в основу політичної міфології, що формувалась на віруваннях і традиціях синтоїзму. У подальшому цілеспрямовано встановлювалась система поглядів на владу і взаємовідносин між владою і суспільством, у центрі якої – імператор, що отримала назву „тенноїзм” (тенно – імператор, нащадок богів і перших правителів Японії).

Синтоїзм, на думку дослідників, яскраво уособлює звичаї, характер і культуру японської нації. Синто – „шлях богів”. Згідно з міфологією, „камі” породили не людей, як таких, а тільки японців, тому й пов'язані вони надприродними зв'язками з цією нацією, тільки її роблять унікальною. У цьому суть глибокого „релігійного націоналізму” як головної риси синтоїзму і ключової передумови формування у японців переконання в унікальності своєї нації.

Найбільш важливими, з точки зору дослідження взаємин влади й суспільства є такі уявлення, сформовані давніми міфологічними сказаннями: уявлення про світ як про спільне природне середовище існування і божеств-камі, і усіх людей, що орієнтувало на необхідність пошуку гармонії на землі, а не в іншому, небесному світі; на встановлення земного й суспільного порядку, в основі якого та ж гармонія між владою і народом; уявлення про тісні зв'язки між божествами і людьми, між правителями і людьми, що не формувало у свідомості японців відчуття неосаяжності влади та знаходження влади і суспільства у різних „системах координат”; уявлення про спільність походження божеств і людей, що, знову ж створювало відчуття спільності та єдності; уявлення про божеств-камі, багато з яких говорять і діють подібно до людей; уявлення про ієрархію в їхньому середовищі, на найвищій сходинці якої перебувають „особливі небесні камі”, потім небесні, а за ними – земні камі, які обов'язково мають відношення до певної місцевості, що формувало уявлення не лише про певну ієрархію в системі влади, але й про її зв'язок із конкретною територією та її реальними проблемами. Головний принцип синто – життя у злагоді з природою та людьми століттями орієнтував японців на пошук цієї злагоди в усіх площинах життя суспільства, і не в останню чергу – у політичній.

Наступний етап формування політичних уявлень на релігійно-міфологічній основі починається з появою офіційної міфології синто, яку складають „Кодзікі” і „Ніхонгі”, що датуються початком VIII ст. У них міститься найбільша кількість міфів, які дослідники розділяють на три цикли: космогонічний – про події на Рівнині Високого Неба, де живуть боги, та у царстві мертвих. Тут ідеться і про появу перших богів Ідзанагі та Ідзанами і народження ними Японських островів, про багатьох богів, у тому числі Аматерасу та Сусаноо. Оповіді другого циклу розповідають про події на

землі Ідзумо. Їх складають міфи про богів Рівнини Високого Неба, де найбільша увага приділена Амагерасу та її братові Сусаноо. Третій цикл стосується подій на місцевості Хімука (острів Кюсю). Це міфи про сходження на землю прабатька імператорської династії та про земне життя імператорів [2].

Ключова особливість, що визначила як зміст і розвиток самої міфології, так і стратегію її багатовікового впливу на політичну свідомість нації, на її сучасне політичне життя полягає у тому, що зібрання міфів і їх початкова інтерпретація здійснювались у рамках чітко визначеної політичної стратегії влади. Досліджуючи японську писемність, яка розвивалася у нерозривному зв'язку з міфологією, Є. Пінтус відмічає: „Перед Ясумаро стояло вкрай важливе завдання. Священні міфи і сказання, що розповідали про богів і перших правителів Японії, будучи об'єднаними у єдиний звід, повинні були укріпити владу правлячого роду, звівши його генеалогію безпосередньо до богів-творців країни. І, прикладаючи значні зусилля для того, щоб у записках нічого не загубилося із міфів і сказань, що почали вже стиратись у людській пам'яті, Ясумаро створив „незвичайну” китайську мову, близьку до японської, зробивши великий крок на шляху створення японцями власної писемності” [3].

Хоча дослідницю цікавлять передусім лінгвістичні аспекти, її зауваження має безпосередньо політичний контекст: впорядкування і зведення давніх міфів у єдину систему було зумовлено виключно політичними потребами, але й суто лінгвістичний бік проблеми також мав важливі політичні наслідки, оскільки мовна близькість у подальшому сприяла проникненню і сприйняттю конфуціанства.

Від свого імені у першій частині „Кодзікі” історіограф Ясумаро зазначає: „Тоді повелів Небесний Владика: „До нашого слуху дійшло, що імператорські літописи та сказання, що знаходяться у володінні різних родів, розходяться із правдою та істиною, і до них примішалось багато неправди та спотворень. Якщо зараз не виправити ці помилки, то не пройде багато часу, як зміст сказань загине. А вони є суть основа тканини держави і великий оплот монархії. Тому нам потрібно, щоб були складені й записані імператорські літописи, розпізнані та перевірені давні сказання і встановлена істина, щоб вона потім була передана наступним нащадкам” [4].

Як бачимо, ще у той час давні міфи і сказання розглядалися владою у якості головного ментального й культурного підґрунтя існуючого політичного устрою, а головне стратегічне завдання визначалося як передача майбутнім поколінням і самого політичного устрою, і ставлення до нього. Це демонструє унікальний досвід цілеспрямованого формування традиційної легітимності влади, головна спрямованість якого була визначена у VII ст. і не змінювалась протягом багатьох століть, а всі впливи і запозичення з інших культур адаптувались як до національної культури, так і до стратегічної лінії легітимізації влади на основі національного міфу і традицій.

Наведемо ще кілька уривків із передмови Ясумаро, у яких чітко простежуються головні риси образу імператора, впровадженню у свідомість яких буде у подальшому підпорядкований виклад міфів та історичних подій. 1 (10^{*}). Був він (імператор Судзін) наставлений сном і віддав поклоніння небесним і земним божествам, і так прославили його Мудрим Правителем; слідував він (імператор Нінтоку) за димом і показав свою милість народу, і донині зветься в оповідях Святим Государем; 2 (11). Затвердив він (імператор Сейму) кордони і просвітив країну, і встановив він закони у ближній Афумі...; 3 (12). І хоч повільний був крок і швидкий біг (Метафора: розсудливість і пильність) у кожного були різні; і хоч пишне багатство та скромна простота у всіх них були відмінні; але не було жодного, хто, споглядаючи давнину, не покращував би моральність і звичаї, що вже занепадали; чи, спостерігаючи сучасність, не відновлював би закони і вчення, що вже зникали [4].

Як бачимо, головною є ідея не просто формальної спадковості імператорського титулу, а спадковості і примноження у наступних поколіннях „божественних і владно-харизматичних” рис імператорів. Ключовими серед них виділяються не лише особистісні та управлінські якості, а, передусім, відданість традиціям і справі їх збереження і передачі наступним поколінням.

4 (17). І разом тоді вступив Імператор у колісницю, і перейшов через гори, і переправився через ріки; і шість дружин його гриміли, як грім; і три загони поспішали, як блискавка; 5 (18). І списи у

* Друга нумерація відповідає порядку у джерелах посилання.

їхніх руках підняли свою могутність, і сміливі воїни піднялися, як дим; багряні знамена палали серед зброї, і нікчемна згряя (прибічники принца Отомо) розсипалась, наче черепиця; 6 (18) І не завершилось ще коло днів (12 днів), як злі сили були очищені [4]. Ці уривки яскраво вказують на наміри з допомогою міфу сформувати у свідомості підданих образ імператора як сміливого воїна і мудрого командира; 7 (22). І на шляху перевершив він Кен-ко (китайською Сянь-хоу, тобто, легендарний імператор Хуан-ді, що правив у період між 2698-2598 рр. до н.е. та вважався зразком государя-просвітника, основоположником культури); а у Доброчинності він був вище Сю-са (китайською Чжоу-ван, знаменитий Вен-ван, що вважався взірцем ідеального правителя); 8 (23). Тоді взяв він Небесну Печатку і став правити шістьма небесними сторонами; досягнув він Небесного Володарювання і оволодів вісьмома пустелями; 9 (24). І посів він на Належне у двох Світових Силах і управляв Порядком п'яти стихій; 10 (25). І затвердив він божественний закон, і захопив тим добрі звичаї, просвітив тим державу; 11 (26). І більше того: море його мудрості було широким і неосяжним, і глибоко занурювався він у віддалену старовину; дзеркало душі його було світлим, і ясно він бачив минулі часи [4]. Тут ми вже бачимо не лише впровадження образу мудрого правителя, якому притаманна низка харизматичних якостей, але й ідею переваг представників японського імператорського роду над найбільш авторитетними китайськими імператорами. Це, на нашу думку, можна вважати одним із перших суттєвих кроків у напрямку формування у свідомості нації відчуття власної національної унікальності, самоцінності, суть яких у наявності значних переваг над іншими.

12 (34). Упавши ниць, думаю я про те, як її величність імператриця (Гемме) досягла Єдності (влади над державою) і освітила свій дім (державу), як осягнула Триєдність (Небо, Земля, Людина) і перетворила народ; 13 (35). Вона править у Пурпуровому палаці, а доброта її сягає тих місць, де не ступають кінські копита; вона мешкає у палацах, а могутність її сяє у далечині, якої досягають носи кораблів; 14 (36). І ось жалкувала вона про помилки у давніх сказаннях і бажала виправити викривлення у попередніх літописах; 15 (41). Підкорившись цьому високому наказу, я приступив до ретельного складання [4].

Як бачимо, автор літопису чітко усвідомив стратегічну мету майбутнього зібрання і визначив головні вектори її реалізації. Міфологічно сформований образ імператора, окрім безпосередньо божественного походження, мав втілювати всю сукупність харизматичних рис, наявність яких виступала б достатнім і беззаперечним підґрунтям для культу і формування у підданих почуття абсолютної відданості. Фундаментом для подальшого формування головних рис політичної свідомості суспільства, основою системи влади і соціального порядку стали міфологічний образ влади і традиції синтоїзму. Головне завдання, яке стояло перед О-но Ясумаро, полягало у впровадженні ідеї про спадкоємне наслідування від першобогів-творців світу до небесних богів, від небесних – до земних богів, а від земних богів до государів Ямато, що були далекими предками японських імператорів. Саме у літописі „Кодзікі”, представленому правительці Гемме у 712 р., було реалізоване це завдання. Другою важливою складовою було формування у масовій суспільній свідомості за допомогою міфу відданості традиціям і переконання у тому, що саме традиції є джерелом моральності, що саме із традицій суспільство повинно черпати духовні ресурси для подальшого розвитку. Постійні акценти у міфологічних сюжетах на божественному походженні традицій, які спочатку мали форму наказів богині Аматерасу чи передачі нею владних регалій і повноважень, вказують на значні зусилля придворного історіографа, спрямовані на реалізацію цієї мети.

Другий літопис „Ніхонсьокі” („Ніхонгі”) також починається із міфів про створення світу і завершується описом подій 679 р. Він написаний китайською мовою і складений за зразком китайських літописів, являє собою суміш міфології, традицій, філософського вчення та етики синто, буддизму та конфуціанства. Окрім міфологічних оповідей, тут містяться цитати з китайських філософських і літературних творів, роздуми про правителя, державу, владу та відносини між представниками влади, про суспільні реалії і проблеми, етичні настанови.

Дослідники давньої японської міфології вказують на низку відмінностей „Кодзікі” і „Ніхонгі”. Хоча метою обох було створення міфологізованої у чітко визначеному напрямку історії держави і обґрунтування культу імператора,

реалізація цієї мети у кожному літописі має деякі особливості. У „Ніхонгі” міфологічна база є більш багатого, містить різні варіанти та інтерпретації одних і тих самих міфів, дається більш детальний опис діянь правителів. Якщо у „Кодзікі” акцентується увага на генеалогії імператорського дому та на подіях далекого минулого, то у „Ніхонгі” більш детально розповідається про діяння імператорів, при чому більш близькі у часі. Якщо у „Кодзікі” міфи присвячені лише особі імператора, то у „Ніхонгі” приділяється увага і родовій аристократії і, що є визначальною відмінністю, часто вживаються терміни „Японія”, „державна”, „країна Ямато”. Багато згадується про „реформи Тайка”, що розпочалися у середині VII ст., метою яких було забезпечення Японії гідного місця серед „цивілізованих” східних країн [1; 5].

Отже, ці літописи можна розглядати як взаємодоповнювальні. „Кодзікі” – міфологічно-політична хроніка правлячого імператорського роду, а „Ніхонгі” – історико-міфологічний літопис держави. Якщо у „Кодзікі” закладено давні суто національні традиції та ідею їх підпорядкування довгостроковій політичній стратегії, то у „Ніхонгі” здійснено поєднання образів імператора, влади і держави, закладено традицію адаптації впливу інших культур до стратегії і потреб своєї держави із неодмінним домінуванням національного і підпорядкуванням йому іноземного.

Оскільки значна частина міфів, що містяться у згаданих джерелах, описують завойовницькі походи, а також культ вождів та імператорів, на нашу думку, необхідно навести короткі історичні довідки, які дозволять зрозуміти суть деяких подій, на основі яких побудовані міфологічні сюжети.

У III ст. сформувались стійкі племінні об’єднання, завойовницькі дії яких лягли в основу низки міфів, що відображають процес становлення централізованої держави: племена народу айну на північному сході Хонсю та Хоккайдо; союз племен Ідзумо на заході Хонсю; союз племен Ямато на Кюсю головним божеством якого шанували Богиню Сонця Аматамасу. Супротивниками у завоюваннях були об’єднання Ідзумо та Ямато, але союз Ямато згодом підкорив японські острови і племена, які на них проживали. Міфологія дає таке пояснення переходу Піднебесної під владу нащадків Аматамасу: Богиня Сонця зібрала своїх підданих і сказала, що у країні Ідзумо живуть „буйні боги”, яких треба приборкати.

Для цього вона відправила на землю трьох божеств. Перші двоє не змогли підкорити Ідзумо, і лише третьому це вдалося. Згодом культ Аматамасу поширився на всій території держави Ямато, здобув верховенство над усіма місцевими культурами. Богиня стала вважатися першопредком імператорського дому. Її онук Нінігі-но мікото отримав від неї три священних регалії і був посланий управляти Вісьмома Великими островами. Він став прадідом першого імператора країни Дзімму-тенно. Вожді найсильніших племен, що входили до Ямато, були проголошені нащадками супутників онука Аматамасу, якого вона послала із Рівнини Високого неба управляти Землею [5].

Саме під егідою вождів племені Ямато почалося формування централізованої держави. Глава племені – государ, а згодом імператор Японії став вважатися її прямим нащадком. У провінції Ісе на березі Тихого океану був збудований храмовий комплекс Ісе-дзіingu для поклоніння Богині Сонця (у міфах згадується як храм Ісе), який і зараз є головною святинєю синто. Імператор Японії і зараз постійно відвідує храм, щоб доповісти богині Аматамасу про стан справ у державі.

Враховуючи зміст і особливості головних пам’яток давньої японської культури, можна зробити висновок, що саме вони заклали основи політичного менталітету й політичної культури японців, здійснили визначальний вплив на формування виключно своєрідних принципів та етики діяльності влади, системи взаємовідносин між владою і суспільством. Перші міфологічні сказання заклали загальні уявлення про місце людини у світі і суспільстві, про основи її взаємодії з природою, іншими членами суспільства та владою, сформували усвідомлення суті гармонії, розуміння того, що божества, їх земні нащадки і люди (влада і народ) живуть у одному середовищі, є взаємозалежними. Зібрання „Кодзікі” та „Ніхонгі” надали міфологічно-історичного обґрунтування головним векторам тогочасної політичної стратегії правителів: підкорення непокірних племен і становлення централізованої держави; впровадження релігійного і світського культу імператора; формування взаємовідносин між владою і суспільством на основі відданості імператору, з одного боку, та його турботи про моральність суспільства і відновлення добрих звичаїв, просвітництво і добродійність – з іншого. Ці

міфологічні уявлення у подальшому „обростали” новими доповненнями, а потім переносилися на всю систему влади.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мещеряков А. Древняя Япония: буддизм и синтоизм (VI—VIII вв.) / А. Мещеряков. – М., 1987. – 189 с.
2. Энциклопедия мифологии. Японская мифология [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://godsbay.ru/orient/japan.html>
3. Пинус Е. У истоков японской письменности [Электронный ресурс] / Е. Пинус. – Режим доступа: <http://kosarev.press.md/Pinus-Kojiki.htm>
4. „Кодзики” – „Записи о деяниях древности” [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://kosarev.press.md/Yasumaro.htm>
5. Мифы Древней Японии: Кодзики / пер. со ст.-яп., предисл. и коммент. Е. М. Пинус. – Екатеринбург: У-Фактория, 2006. – 256 с. (Серия „Bibliotheca mythologica”)